

שבעים נפש ירדו מצרימה*

ג'ונתן גרהם

קשיים טקסטואליים

על פי בר' מו, כו, שבעים נפש ירדו מצרימה יחד עם יעקב. אולם, אם ניספור את השמות המופיעים ברשימות המקראיות (למעט יעקב, נשיו, וכן ער ואונן שכבר מתו) נגיע למספר 69. בולט הקושי עוד יותר לנוכח פסוק כו, בו מצוין סכום הביניים 66 נפש. לסכום זה מתווספים יוסף ושני בניו (פסוק כז) ומגיע הכתוב לסכום של 70 נפש (אבל $70 \neq 66 + 1 + 2$)! במדרש¹ מנסים חז"ל להתמודד עם השאלה — מי היא הנפש ה-70, ומוצעות כמה הצעות מגוונות לפתרון הבעיה:

1. יוכבד²
2. יעקב³
3. הקב"ה
4. חושים בן דן
5. שרח בת אשר⁴

אולם, גם סכום הביניים של בני לאה המובא בפסוק טו (33) שונה ממספר השמות המופיעים ברשימה (32 — למעט ער ואונן שכבר מתו). מחמשת הפירושים המובאים לעיל במדרש, שתי האופציות האחרונות — חושים בן דן ושרח בת

* מתורגם מהאנגלית ע"י המחבר. ברצוני להודות ליונתן אשחר שעבר על המאמר וסייע לי בניסוח הדברים.

- 1 בראשית רבה, פרשה צד, מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1182-1180.
- 2 זאת הדעה המדרשית ה'מקובלת' ומובאת ע"י רש"י על אתר. ראה גם רד"ק, חיזקוני ורמב"ן שם.
- 3 זה הפרוש הדומיננטי לנפש ה-70 המצוי בקרב הפשטנים. ראה ראב"ע, רשב"ם ורס"ג על אתר. ראה גם B. Jacob, *Das Erste Buch der Tora: Genesis übersetzt und Erklärt* (Berlin 1934) עמ' 831. ברצוני להודות לעמי אייזנמן שלמד עימי את הפרק הרלבנטי ב-B. Jacob.
- 4 פירוש זה קשה מכיוון ששרח בת אשר כבר מוזכרת בפסוק יז ולכן נכללה כבר כחלק מה-69. עיין מירקין (מדרש רבה — מירקין, חלק 4, עמ' 156, פירוש), מציע הבנה אפשרית של פירוש זה.

אשר — לא מתרצות את הקושיא הזאת, מפני שהם צאצאי בלהה וזלפה, ולא צאצאי לאה⁵.

כהקדמה לרשימות השמות, מציין פסוק ז, שלקמן תובא רשימת "בנתיו ובנות בניו" של יעקב. הפסוק מדבר ברבים, אולם ברשימה עצמה מופיעה רק בת אחת — דינה — ורק נכדה אחת — שרח בת אשר. בעיה זו גם צצה בפסוק טו, בו נכתב "בניו ובנותיו" בסיכום בניה של לאה ורק בת אחת — דינה — מוזכרת. הבעיה השנייה נפתרה ע"י המדרש הכולל את יוכבד (נכדתה של לאה) כנפש ה-70 כשאת המילה 'בנות' ניתן להבין בתור 'צאצאות'. הבעיה בפסוק ז עומדת במקומה, מפני שרק בת אחת של יעקב נכללה ב-70, ופה אין להבין 'בנות' בתור 'צאצאות' הואיל וכתוב במפורש "בנות בניו".

הרד"ק וחזקוני⁶ מפרשים שדרכה של תורה לדבר ברבים אפילו כאשר במציאות יש רק אוביקט אחד, הם מביאים דוגמא מפסוק כג בו כתוב "בני דן חשים", הכתוב משתמש בבטוי ברבים "בני" אף על פי שלדן היה רק בן אחד.

צאצאות יעקב

באופן כללי נראה לי שרצתה התורה לכלול גם שמות של צאצאות ברשימה כדי להדגיש את שלמות משפחתו של יעקב. ואולם, קשה להבין כיצד מתוך 71 הילדים שנולדו ליעקב, היו רק שתי בנות⁷. ואכן, טוען הנצי"ב ב'העמק דבר' שצאצאות רבות נולדו לו ליעקב. הוא מבסס את דבריו על פסוק ז "בנותיו ובנות בניו" שמתאר בלשון רבים שני דורות של צאצאות אחרי יעקב, ומכאן שלא רק לילדיו נלדו בנות אלא גם ליעקב עצמו נלדו בנות.

אפשר לטעון שנשים, אשר בתפיסה המקראית ממוקמות במעמד נמוך מאשר גברים, לא בהכרח יופיעו ברשימה של 'בית יעקב'. על מנת לקיים טענה זו, יש צורך למצוא סיבה מדוע בחר הכתוב להכליל את דינה ואת שרח בת אשר ולהשמיט את שאר הבנות. אפשר להסביר את הופעת שמה של דינה ברשימה, על בסיס מרכזיותה

5 השם היחיד המוצע להיות הנפש ה-70, שלגביו נמצא מקור מדרשי העומד על בעיה זו באופן ישיר, הוא יוכבד. המדרש בבראשית רבה, פרשה י"ג, סימן כ', בהתבססו על פסוק טו מסביר שיוכבד היא הבן ה-33 של לאה [יוכבד היא בתו של לוי (במ' ב, א), שהוא מבני לאה]. העובדה שאצל יוכבד חז"ל מתיחסים לשתי הבעיות המספריות שהעלינו, גורמת לי לחשוב שזו הסיבה שבחר רש"י ביוכבד להיות הנפש ה-70 הנעלמת. גם העובדה שיוכבד פותרת את בעייתו של הבטוי ברבים "בניו ובנותיו" בפסוק טו (יוכבד היא האשה השנייה הנדרשת על מנת לקיים "בנותיו" ועיין לעיל) הופך את המדרש הזה לאטרקטיבי בעיני רש"י. השוואה בין לשון רש"י (פסוק טו) ד"ה 'שלשים ושלש' ובין לשון המדרש בבראשית רבה מסייעת גם היא לרעיון זה.

6 הרד"ק על פס' טו ד"ה 'בנותיו'; חזקוני על פס' ז.

7 הרשב"ם (ל, כא) סובר שבאמת נולדו רק שתי בנות בכל משפחת יעקב.

בסיפור שכם וחמור [בר' לד, א-לא] — התוצאות בעקבות אונס דינה משפיעות על ברכותיו לשמעון ולוי (בר' מט, ה-ז). לעומת זאת, קשה למצוא סיבה בולטת לעין להכללתה של שרח בת אשר.

הרמב"ן (במד' כו, מו ד"ה 'ושם בת אשר') סובר שחשיבותה במשפחתה גדולה מאד ולכן היא נכללת במנין, אבל מכיוון שהיא 'רק' אשה, לא זכתה שבניה ובנותיה יצוינו.

שמה של שרח בת אשר מופיע שלש פעמים בתנ"ך (בר' מ"ו, יז; במ' כ"ו, מו; דה"א ז', ל) אבל תמיד בתוך רשימה גנאולוגית — בתנ"ך עצמו לא נמצא שום סיפור בו היא מופיעה. חז"ל יצרו במדרשיהם סיפורים רבים עליה, כנראה כתוצאה מהופעת שם בלי אופי בכתוב.

הצאצאות המוזכרות במפורש מופיעות אך ורק אצל ילדי לאה וזלפה שיפחתה. אולי רצה הכתוב להראות שבאותו אופן בו זכו לאה וזלפה ביותר בנים מרחל ושיפחתה (אולי בתור פיוס על היותה האשה הפחות אהובה), כך הן זכו גם בלידת (או אזכור לידת) צאצאות.

סכומי הביניים

- (טו) 'אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפרך ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש'.
 (יח) 'אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש'.
 (כב) 'אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר'.
 (כה) 'אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה'.
 (כו) 'כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש'.

סכומי הביניים בסוף תולדות לאה וזלפה מובאים בלשון נקבה; סכומי הביניים אצל רחל ובלהה מובאים בלשון זכר. סכום הביניים בפסוק כו גם הוא בלשון נקבה. לא במקרה המספרים הכתובים בנקבה הם אלה שנקבות נכללו בהם. נראה שדרכה של תורה לכתוב מספרים בנקבה (בניגוד לנטייה רגילה להשתמש במספרים בזכר: ראה במ' לא, מ; ירמ' נב, כט, ל) במקום שגם נקבות נכללו במניין. (בנוגע לסכום הגדול, שבעים, אין מקום, כמובן, להכריע אם הוא כתוב בזכר או בנקבה.)

בפסוק טו (ראה לעיל), נוספה דינה לתולדות לאה רק בפסוק המסכם; היא לא מופיעה ביחד עם אחיה. נראה שבהופעת שמה בכיטוי "ואת דינה בתו" אחרי הביטוי המסכם "אלה בני לאה" בא הכתוב ליחס את דינה ישירות ליעקב. (ברעיון יחוס הבנים ליעקב נדון בהרחבה בהמשך)

שבעים נפש

המספר שבעים ניתן לפירוש בשני מובנים: א) במובן הכמותי שבעים ממש. ב) מספר שהתורה משתמשת בו כמטבע לשון המבטא גודל ושלמות. בתרגום השבעים, מתווספים בניהם ונכדיהם של מנשה ואפרים לרשימת משפחת יעקב, על פי הרשימות המופיעות בבמ' כו ודה"א ז, יד. רשימות אלו מוסיפות עוד חמישה אנשים. בתרגום השבעים משתנה הסכום הסופי בהתאם. שינוי זה מחזק את הטענה שהמספר המובא בתורה הוא המספר הכמותי של בני יעקב, או לפחות מלמד על האופן שבו הבין תרגום השבעים את הטקסט. ברם, יש דוגמאות רבות המלמדות שכאשר מדברת התורה על 'שבעים', היא לא מתכוונת לשבעים ממש אלא למספר המסמל קבוצה גדולה וחשובה. B. Jacob⁸ טוען שהתורה מכניסה את עצמה לקשיים טקסטואליים בשימוש מספרים שלא תאומים את הרשימות בגלל השאיפה לא לעבור את המספר 70 שהוא, כנראה, מטבע לשון. התורה גם רצתה להראות איך מספר צאצאי יעקב מגיע לשבעים כדי להגדיל את התרשמות הקורא מהמספר 70. דוגמא נוספת לשימוש במספר 70 כמטבע לשון מצויה בסיפור הריגת בני גדעון על ידי אבימלך (שפ' ח, ל). ישנו גם קשר לשוני בין שתי הפרשיות – הבטוי 'יוצאי ירכו', מופיע בתנ"ך אך ורק ביחס לגדעון וליעקב:

"כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש".
(בראשית מו כו)

"ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים". (שמות א ה)

"ולגדעון היו שבעים בנים יצאי ירכו כי נשים רבות היו לו". (שופטים ח ל)

בספר שופטים, ברור שהמספר 70 אינו מספר מדויק, משום שאבימלך (אחד מ-70 האחים) הורג את 70 אחיו (שפ' ט, ה) ואילו הוא ויתם אחיו נשארים בחיים, אלא ל'שבעים' יש משמעות סמלית^{9 10}.

8 B. Jacob עמ' 2-831. ראב"ע דוחה את הרעיון שהכתוב משתמש במספר 70 מפני שהוא מספר עגול, על בסיס הקושי הנוסף בתולדות לאה, שם משתמש הכתוב במספר 33 ואי אפשר לפרשו במובן של מספר עגול.

9 ראה גם עולם התנ"ך-בראשית, הוצאת דודזון-עתי (1997), עמ' 240, לדוגמאות נוספות של משפחות בנות 70 בתנ"ך.

10 דוגמא נוספת אפשרית לשימוש סימלי במספר 70 היא 'תרגום השבעים', שלפי התלמוד הבבלי מגילה ט ע"ב, תורגם על ידי שבעים ושניים זקנים. אולם ראוי לציין שישנן עדויות רבות באשר למספר המתרגמים. ראה אנציקלופדיה מקראית, כרך ח, הוצאת מוסד ביאליק (1982), עמ' 775.

ג'ונתן גרהם

הנצי"ב, שסובר שמשפחת יעקב כללה יותר מ-70 אנשים, טוען שהתורה בחרה את המספר שבעים "כנגד שבעים שרי אומות העולם כמו שכתוב בהאזינו"¹¹.

משחקי מספרים¹²

היחס בין צאצאי נשיו של יעקב (לאה ורחל) לבין צאצאי השפחות (זלפה ובלהה) הוא 2:1

בלהה	רחל	זלפה	לאה
7	14	16	32

היחס הזה חוזר על עצמו שוב אצל נכדיו של יעקב. אם לא מונים את הצאצאות (דינה ושרח בת אשר) ואת שאול בן הכנענית¹³, מגיעים אנו לחשבון הבא באשר לנכדי יעקב, שמשמש במספר המפתח 12 וגם ביחס 2:1 בין לאה לרחל¹⁴:

24	ראובן (4) שמעון (5) לוי (3)	לאה
12	יהודה (5) יששכר (4) זבולון (3)	רחל
	יוסף (2) בנימין (10)	

היחס 2:1 מופיע גם בין הנשים לבין השפחות אצל הנכדים והנינים.

זלפה ובלהה	לאה ורחל
18	36

היחסים האלה, שהכניסה התורה על מנת להדגיש את המבנה המכוון של משפחת יעקב ואת ההבחנות בין לאה לרחל בתור אחיות מחד, ובין שתיהן לבין שפחותיהן מאידך, יצר מצב בו לא היה ניתן לשמור על המספר שבעים ברשימות הבנים. אולם

11 ראה העמק דבר על אתר. נראה שהנצי"ב מצביע על הנאמר בדב' לב, ח: "...יצב גבלת עמים למספר בני ישראל". הרעיון של 70 אומות העולם מופיע בהרבה הזדמנויות ביחס להפצת האנושות על פני כל הארץ בדור הפלגה — ראה מיוחס ליונתן בר' יא, ז, ח. ראה גם זוהר כרך ב פרשת שמות ה ע"ב; טז ע"ב.

12 מבוסס על B. Jacob.

13 אפשר להוציא את שתי הנשים כתוצאה מהמעמד הנמוך של הנשים בתפיסת התנ"ך, ואת שאול בגלל האם הבעיתית שלו — שאול בן הכנענית.

14 יחס זה אינו מופיע אצל הנכדים בגלל הצורך לשמור על היחס 2:1 הנזכר לעיל בטבלה הראשונה: 2:1 = 14:7 = 32:16.

זה לא חשוב, הרי ראינו שעיקרו של המספר שבעים סמלי הוא; אנו לא זקוקים לרשימה של שבעים אנשים בדיוק כדי לקלוט את המסרים שברצונה של התורה להעביר לנו¹⁵.

משמעות רעיונית בפרשיה

על מנת לתת משמעות לפרשיה ולהבין את המסר הנלמד ממנה, נעיין קודם בלידות בני יעקב ונראה למי כל בן מיוחס – ליעקב או לאימו. אחר כך נקשר את זה לפרשיתנו בכדי לחדד את הבנתה.

בן	אם	למי מיוחס	מקור בספר בראשית
ראובן	לאה	לאה	(כט, לב) [לאה אומרת] 'כי אמרה כי ראה ה בעניי'
שמעון	לאה	לאה	(לט, לג) [לאה אומרת] 'ויתן לי גם את זה'
לוי	לאה	לאה	(כט, לד) [לאה אומרת] 'הפעם ילוה אישי אלי' ¹⁶
יהודה	לאה	לאה	(כט, לה) [לאה אומרת] 'הפעם אודה את ה' (כט, לב-לה) [יעקב לא מופיע בכלל]
דן	בלהה	יעקב/רחל	(ל, ה) 'ותלד ליעקב בן' (ל, ו) [רחל אומרת] 'ויתן לי בן'
נפתלי	בלהה	יעקב	(ל, ז) 'בן שני ליעקב'
גד	זלפה	יעקב	(ל, י) 'ותלד...ליעקב בן'
אשר	זלפה	יעקב	(ל, יב) 'בן שני ליעקב'
יששכר	לאה	יעקב	(ל, יז) 'ותלד ליעקב בן חמישי'
זבולון	לאה	יעקב	(ל, יט) 'ותלד בן ששי ליעקב'
דינה	לאה	אף אחד ¹⁷	(ל, כא) 'ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה'
יוסף	רחל	רחל	(ל, כד) 'יסף ה' לי בן אחר'
בנימין	רחל	רחל/יעקב	(לה, יח) 'ותקרא שמו בן אוני'; 'ואביו קרא לו בנימין' ¹⁸

15 יתכן שעל ידי יצירת הקושי הגלוי של רשימה בת 69 נפשות בזמן שהתורה טוענת שיש 70, המשמעות הסמלית מודגשת.

16 אע"פ שהמשך הפסוק "כי ילדתי לו שלשה בנים" ניתן להבנה כהוכחה ליחוס הבנים ליעקב, נראה לי שהפירוש הוא, שעכשיו שילדה שלושה בנים לבעלה, לאה רואה את עצמה כאילו גברה על שרה ורבקה (ששתיהן ילדו שני בנים) ולכן היא האם (בה"א הידיעה) של העם.

17 יש מקום לטעון שהעובדה שלאה נותנת את השם לדינה יש בכך כדי ליחסה אליה, אבל בכל אופן ברור שהיא לא מיוחסת ליעקב בשלב זה.

18 רחל נותנת לבנה את השם 'בן אוני' ואילו יעקב קורא לו 'בנימין'. אך מכיוון שהכתוב בחר לכנותו תמיד בנימין, אולי יש בזה רמז על כוונת התורה ליחסו ליעקב ולא לרחל.

רואים אנו שלחלק מהילדים, במיוחד לראשונים שנולדו, חסר ייחוס ישיר ליעקב¹⁹. טענתי היא, שפרשייתנו באה לקשר וליחס את המשפחה כולה ליעקב. עכשיו נחזור לפרשייתנו וע"י ניתוח הפסוקים המציינים את סכום הביניים לצאצאי כל אשה, נראה שהתורה טורחת ליחס את כל הבנים ליעקב עצמו.

(טו) 'אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפרך ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש'.

(יח) 'אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש'.

(כב) 'אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר'.

(כה) 'אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה'.

אצל רחל, בניגוד לכל שאר נשותיו של יעקב, משתמש הכתוב בביטוי "אשר ילד ליעקב" (פסיבי) — המיחס את בניה ליעקב ולא לרחל. לעומת זאת, רחל היא היחידה שפותחת את רשימת הבנים שלה ובאותו פסוק היא מתוארת בתור אשת יעקב ("בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין" מו, יט). הדגשה זו באה להעצים את מעמדה של רחל אל מול שאר האימהות, ולהראות שילדיה מיוחסים מצד אחד לה ומצד שני ליעקב.

הביטויים "אשר ילדה ליעקב" ו"ותלד את אלה ליעקב" הם תוספת מיותרת בפסוק ומכאן רק מתחזקת הטענה שמגמת התורה בפרשיה היא ליחס את הבנים ליעקב.

וכך גם הביטוי 'יעקב ובניו' בפסוק ח מצביעים על מגמה דומה:

(ה) "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ראובן".

בני ישראל = יעקב ובניו. מדוע רואה התורה חשיבות בהדגשת ייחוס הבנים ליעקב? משפחת יעקב מציינת את תחילתו של עם ישראל, שנים-עשר בניו של יעקב לא 'בני יעקב' יקרא שמם אלא 'בני ישראל'. כל אחד מהבנים עומד מעתה כראש שבט, ושנים-עשר השבטים הללו הם מיום זה והלאה עם ה', שסיפור קורותיו יהווה את התשתית המרכזית לכל התנ"ך. בצומת דרכים זה, ערב הירידה למצרים, יש צורך ליחס את כל הבנים ליעקב עצמו כאחרון 'אבות האומה', אשר ממנו והלאה מתחיל עם-ישראל את דרכו כעם.

מגמה זו בולטת ביותר בייחוסם של שני נכדיו של יעקב, לאחר שהיו מנותקים מכל זיקה אליו ולאחר שכלל לא ידע על קיומם, הלוא הם בני יוסף מנשה ואפרים. כאמור, מגמת העניין היא, לצרף אותם למשפחה ולאומה שעתידיה לקום.

ועתה שני בניך הנולדים לך [ליוסף] בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי [ליעקב] הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי [ליעקב]. (בר' מ"ח, ה)

19 ולא נרחיב כאן על המשמעות הסיפרותית העומדת מאחורי הייחוסים השונים בפרשיית הלידה.

הפסוק מחלק בין שתי תקופות: לפני הגעת יעקב מצרימה ("עד באי אליך מצרימה") ולאחריה. לפני ההגעה מצרימה, מנשה ואפרים מיוחסים ליוסף ("הנולדים לך"), הקשר שלהם עם משפחת יעקב מוטל בספק, הם אינם מתחנכים על ברכיו של יעקב ואולי אינם ראויים להיות שותפים ביצרתו של עם-ישראל. ועכשיו מיחס יעקב את הבנים לעצמו ("יהיו לי") ובכך גם לבני ישראל בתור אומה²⁰. מנשה ואפרים מצוינים פעמיים בפרשיתנו. בפעם הראשונה הם מצוינים בשמותיהם כצאצאי רחל על ידי יחוסם ליוסף:

"ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן אן את מנשה ואת אפרים". (שם, פסוק כ)

הפעם השנייה היא בפסוק כז (בנפרד משאר 66 צאצאי יעקב משום שהם כבר שהו במצרים ולכן לא נמנו בין היורדים מצרימה). כאשר ייחוסם הוא ליוסף²¹ בלבד:

"ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים..."

כאמור, הסיבה העומדת מאחורי ה'יחוס' המאוחר של מנשה ואפרים ליעקב היא, שיעקב עדיין לא פגש את שני נכדיו ולכן אינו יכול ליחס אותם לעצמו במוכן הנרחב יותר אותו הצענו. רק לאחר שהגיע יעקב למצרים ופגש את מנשה ואפרים, הוא מיחס אותם לעצמו (בר' מח, ה; ראה לעיל) ובכך גם לעם-ישראל כאומה. פירוש זה מעניק פן נוסף בהבנת החלוקה שעושה הכתוב בתוך שבעים הנפש הבאים מצרימה בין 66 היורדים עם יעקב לבין שלשת הנפשות הנמצאות שם כבר. אין מדובר כאן רק בחלוקה טכנית בין היורדים לבין הנמצאים אלה יש כאן שיקוף לרמת הזיקה והקשר ליעקב בין היורדים מצרימה עם יעקב ('עם יעקב' מקבל כאן משמעות כפולה), לבין אלה הנמצאים כבר במצרים ונפרדים ממנו (ז.א. הוא טרם מכיר אותם).

סיכום

לסיכום, הפרשיה הזאת בתורה באה לקשר וליחס את צאצאי יעקב ישירות אליו בדרך חזקה ומודגשת יותר מיחס פיסית וגנאולוגי פשוט של אב לבניו. תהליך ה'יחוס' הזה מתחיל לפני שכל המשפחה יורדת מצרימה, מפני שזאת התחלה ממשית של בני ישראל בתור אומה ולא רק בתור משפחת יעקב.

20 רס"ג על אתר ד"ה 'לי הם' מפרש: 'יחוסו אלי', פירוש זה לכאורה מהווה חזיק לפירוש שאני מבקש לתת לפסוק, אולם לאור פירושו בפסוק הבא (ראה שם), נדמה שהוא משתמש במונח 'יחס' במונח הפשוט של המילה ובהקשר של נחלה בארץ.

21 אומנם גם יוסף עצמו אינו מיוחס ליעקב ברשימת היורדים מצרימה בשונה משאר הבנים, אולם אין זה נחוץ כלל שהרי כל מחציתו השניה של ספר בראשית היא ביטוי לקשר העמוק בין יוסף בן הזקונים ליעקב. בנוסף לכך, ניתן למצוא לאחר ירידת יעקב למצרים, התייחסות של הכתוב ליוסף כבנו של יעקב: "ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך" (בר' מח ב).